

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 371.134:373.2:[615.85:7]

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОГО ВУЗУ

Донченко О.С.

Бердянський державний педагогічний університет

У статті розкрито проблему розвитку професійної креативності майбутнього вихователя як передумови творчої педагогічної діяльності. Обґрунтовано модель розвитку названої здатності засобами арт-терапії в освітньому процесі педагогічного вузу. Визначено концептуальні засади розробки програми розвитку (сучасні наукові підходи професійно-педагогічної підготовки, психолого-педагогічні умови, психологічні механізми творчого процесу та розвитку креативності), її мету, завдання, етапи впровадження, описано заходи програми, обґрунтовано вибір арт-терапії як провідного засобу розвитку.

Ключові слова: арт-терапія, концептуальні засади, професійна креативність вихователя, теоретична модель розвитку.

Постановка проблеми. Підготовка вихователів дошкільних навчальних закладів, здатних до творчої професійної діяльності, є важливим завданням, що постає сьогодні перед педагогічним вузом. Вимоги нормативних документів (Закону України «Про дошкільну освіту», Державної національної програми «Освіта (Україна ХХІ ст.)», Базового компоненту дошкільної освіти України), які підкреслюють пріоритетність розвитку здатності до творчості всіх учасників освітнього процесу, реформування та інтенсивний інноваційний розвиток системи освіти, зокрема дошкільної, своєрідність та творчих характер педагогічної праці зумовлюють необхідність розвитку креативності у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Попри актуальність названої проблеми, ґрунтовних теоретичних та прикладних досліджень розвитку творчого потенціалу педагогів найпершої освітньої сходинки на сьогодні не достатньо для її розв'язання. Саме тому розробка ефективних програм розвитку професійної креативності вихователя сьогодні є нагальною потребою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність поставленої проблеми підтверджується кількістю та багатоплановістю наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів. Психологічна сутність та структура креативності розглядається в працях Т. Баришевої, Д. Богоявленської, Н. Вишнякової, О. Вознюка, М. Гнатка, В. Дружиніна, Ю. Жигалова, О. Морозова, досліджувалась специфіка професійної креативності спеціалістів різних професій: економістів (Л. Мацепура), соціальних педагогів (В. Боксогорн, Л. Петришин), менеджерів (Н. Добровольська, О. Харцій), юристів (О. Баняс), інженерів (Н. Рубан), психологів (Н. Макаренко, Н. Пов'якель, Т. Розова, Н. Скулиш), військових (Н. Черноусенко), спортсменів (Е. Басенко). Психологічні механізми розвитку креативності в процесі професійної підготовки в педагогічному вузі розглядалися Л. Пузеп, педагогічні умови – Ю. Варлаковою, І. Гриненком, О. Дунаєвою,

В. Луніною, засоби – Т. Баришевою, технології – О. Дунаєвою, І. Гриненком.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте в науковій літературі відсутні дослідження психологічних особливостей професійної креативності вихователя дошкільного навчального закладу як виду педагогічної креативності, що має своєрідні відмінності, зумовлені специфікою діяльності педагога дошкільної ланки освіти. Досить обмеженим є коло досліджень засобів та технологій розвитку креативності, що ускладнює розробку та впровадження ефективних програм в процес фахової підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Мета статті – представити модель розвитку професійної креативності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами арт-терапії.

Виклад основного матеріалу. Моделювання розвитку професійної креативності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів необхідне для цілісного сприйняття окремих необхідних компонентів цього процесу як єдиної системи. Для створення моделі, перш за все, необхідно визначити сутність і структуру професійної креативності майбутніх вихователів, а також концептуальні засади її розвитку в процесі фахової підготовки.

У своєму дослідженні професійну креативність вихователя ДНЗ трактуємо як багатofакторну, стійку здатність вихователя дошкільного навчального закладу до творчого (нестандартного, доцільного, ефективного) розв'язання педагогічних задач, що мають на меті позитивну динаміку формування творчої особистості дошкільника та підвищення рівня творчої педагогічної діяльності самого вихователя ДНЗ. Креативний вихователь є центральним елементом, що забезпечує можливість впровадження творчої педагогічної діяльності, яка є визначальною умовою педагогічного професіоналізму. На основі змісту етапів творчої педагогічної діяльності (мотиваційного,

орієнтаційного, виконавчого та контрольно-оцінкового), та з огляду на те, що креативність забезпечує можливість педагогічної творчої діяльності, виступаючи її суб'єктивною передумовою, вважаємо за доцільне функціонально об'єднати структурні компоненти професійної креативності вихователя у наступні: мотиваційний, когнітивний, операційний, регулятивний.

Відповідно до зазначених компонентів визначено критерії її розвитку:

1. Сформованість мотивів творчої педагогічної діяльності (показники: прагнення зрозуміти складну педагогічну проблему, бажання віднайти новий спосіб її розв'язання).

2. Розвиненість пізнавальних психічних процесів, обізнаність щодо психологічної сутності професійної креативності вихователя, методів творчого розв'язання педагогічних задач та рівень навчальних досягнень (показники: успішне виконання завдань на оригінальність, гнучкість, швидкість мислення; сприйнятливність до вербальних та невербальних показників поведінки доволішніх; продуктивність творчої уяви; знання психологічної сутності творчості та креативності, зокрема педагогічної, її особливостей у професійній діяльності вихователя, обізнаність щодо евристичних методів та технологій їх використання; рівень навчальних досягнень).

3. Сформованість системи розумових дій та операцій творчого розв'язання педагогічних задач (показники: наявність під час опису процесу творчого розв'язання педагогічної ситуації системи дій: постановка педагогічної задачі, висування творчих ідей, вибір найбільш доцільних, оцінка результату; різноманітних та доцільних операцій розв'язання).

4. Сформованість регулятивних механізмів творчості (показники: виявлення вольових зусиль на шляху подолання труднощів; схильність до аналізу власної діяльності, виявлення причин та наслідків власних дій).

Виходячи з розуміння особистості студента як центральної ланки та основної цінності освітнього простору вищого навчального закладу, вважаємо, що розвиток професійної креативності вихователя ДНЗ має органічно входити в навчально-виховну систему, в якій кожний з елементів (форми, методи, засоби, умови, зміст) працює на кінцевий результат – формування фахівця, здатного до запровадження творчої педагогічної діяльності. Тому вихідну позицію, що складає основу розробки програми розвитку визначають сучасні наукові підходи професійно-педагогічної підготовки:

1. Інтегративний, що полягає у взаємному потенціюванні особистісних та професійних аспектів;

2. Компетентнісний, що характеризується спрямованістю на розвиток професійної компетентності – складного інтегрованого утворення, яке характеризується наявністю у суб'єкта діяльності системних знань, фахових умінь та розвинених професійно значущих особистісних якостей;

3. Особистісно-орієнтований, в основу якого покладено визнання індивідуальності, самобутності, самоцінності кожної людини, її розкриття як індивіда, наділеного своїм неповторним суб'єктивним досвідом;

4. Культурологічний підхід передбачає оволодіння майбутнім педагогом загальною та професійно-педагогічною культурою, активне освоєння педагогічних теорій, цінностей, технологій з метою реалізації в своїй практиці культуротворчих функцій освіти.

5. Суб'єктний, що реалізує формування суб'єктності, яке забезпечує вирішення трьох основних життєвих завдань: узгодження особистісних потреб, здібностей, очікувань з умовами та вимогами діяльності; побудови життя відповідно до власних цілей і цінностей; постійного прагнення до досконалості шляхом вирішення суперечностей.

6. Задачний підхід передбачає, що професійне становлення майбутнього вчителя відбувається в діяльності, яка моделює вчительську працю, коли студент стає перед необхідністю розв'язання професійних задач.

Переважаюча більшість науковців (В. Дружинін, В. Моляко, Т. Ткач, Е. Торренс, К. Урбан, А. Шадріна та ін.) вважають, що креативність – це здатність особистості, яка актуалізується за умови наявності сприятливого середовища. Тому особлива увага вчених приділяється дослідженню психолого-педагогічних умов освітнього середовища, які сприяють розвитку креативності студентів та її актуалізації під час навчання у вищій. Аналіз та узагальнення наукових досліджень дозволяє визначити групи таких умов:

1. Встановлення сприятливих взаємин викладача та студента, які характеризуються: співтворчістю та діалогічністю суб'єктів навчально-пізнавального процесу (З. Калмикова, С. Максименко, О. Матюшкін, О. Яковлева), створенням рівноправної позиції викладач-студент (М. Бондар, Т. Боднар), врахуванням особистісних особливостей студентів (В. Дружинін, О. Куцевол, І. Підласий, В. Роменець).

2. Постановка перед студентами педагогічних цілей, досягнення яких потребує максимального вияву творчості включає проблематизацію змісту освіти (В. Крутецький, В. Моляко, Н. Посталюк, Т. Третяк, Д. Фелдман, О. Яковлева), моделювання виробничих ситуацій з настановою на прояв креативного підходу до них (Н. Малій), моделювання ситуацій невизначеності (Р. Грановська, А. Гребцов, О. Дунаєва, Н. Малій), ретроспективне вибудовування паралелей між змістом занять та життєвим досвідом учасників (А. Гребцов, Н. Малій), забезпечення активно-творчого типу засвоєння знань за допомогою евристичних методів (О. Акімова, Т. Каракатсаніс).

3. Емоційна насиченість освітнього процесу включає в себе позитивний зворотній зв'язок (В. Крутецький, Т. Щербан, А. Воронін, Л. Маніцька, О. Пінська, Н. Токарева, С. Устименко) та ігровий характер взаємодії (А. Гребцов).

Розвиток креативності неможливий без врахування психологічних механізмів, що лежать в основі творчої діяльності та розвитку креативності. Незаперечно цінність представляє аналіз психологічних механізмів творчої діяльності, здійсненого І. Калошиною, серед яких дослідниця вирізняє наступні:

1. Пошук невідомого за допомогою механізму аналізу через синтез означає виявлення нових якостей об'єкту через встановлення його

взаємозв'язків з іншими об'єктами шляхом включення його в нову систему зв'язків. Цей механізм обґрунтовується існуванням об'єктивної багатоманітності сторін одного і того ж явища, які виявляються під час розгляду його у тій чи іншій системі умов.

2. Механізму взаємодії інтуїтивного та логічного пояснюється за допомогою таких елементів як «прямі» та «побічні» продукти розв'язання задач. Процес розв'язання творчої задачі дає як прямі продукти – такі, що заздалегідь плануються, на досягнення яких і спрямована дія, так і побічні – додаткові, такі, що заздалегідь не плануються, не усвідомлюються та отримуються автоматично.

3. Асоціативний механізм передбачає встановлення взаємозв'язків між явищами на основі наявності в суміжних, схожих або протилежних ознак [4, с. 31-39].

Л. Пузеп серед психологічних механізмів розвитку креативності вирізняє наступні:

1. Рефлексивний, що полягає в усвідомленні студентами своїх креативних рис та прагненні реалізувати їх у творчій діяльності.

2. Самооцінки, що дозволяє визначити рівень розвитку креативності та, за умови її адекватності, успішно реалізувати її в процесі діяльності.

3. Саморегуляції, що передбачає приведення студентами себе в стан креативної активності [7, с. 65].

Реалізація названих концептуальних засад здійснюється через форми організації діяльності студентів, провідні принципи, методи, прийоми.

Виокремлення описаних раніше структурних компонентів професійної креативності вихователів ДНЗ, її критеріїв та показників, визначає спрямування розвивальної програми на розв'язання таких завдань:

- сформувати у студентів знання про сутність, особливості, значення, умови та способи розвитку професійної креативності вихователя; про арт-терапію як засіб розвитку професійної креативності вихователя та розв'язання педагогічних задач;

- сформувати у студентів систему дій та операцій творчого розв'язання педагогічних задач, а саме: помічати проблемну ситуацію, доцільно формулювати педагогічну задачу, продукувати низку ідей щодо розв'язання стратегічних, тактичних та ситуативних задач, критично оцінювати власні ідеї, застосовувати засоби арт-терапії з метою розв'язання професійних задач;

- розвинути у студентів прагнення розуміти складні професійні проблеми, бажання віднаходити нові способи їх розв'язання; сформувати позитивний емоційний досвід творчого розв'язання педагогічних задач; розвинути оригінальність, гнучкість та швидкість мислення, сприйнятливості до вербальних та невербальних показників поведінки довколишніх, творчу уяву, вміння виявляти зусилля, вольову напругу, зосередженість для подолання труднощів під час розв'язання творчих завдань, розвинути здатність особистості до рефлексії.

Провідним засобом розвитку професійної креативності майбутніх вихователів ми визначаємо арт-терапію. Ми схилиємося до трактування її як психолого-педагогічного засобу, що передба-

чає цілеспрямовану взаємодію викладача та студентів, яка полягає у створенні учасниками художнього твору (або «привласнення» його у разі застосування пасивної арт-терапії) із подальшою вербалізацією змісту, ідеї, значення, та має на меті гармонізацію відносин студент-викладач, творче самовираження, розв'язання розвивальних та освітньо-виховних завдань. Особливість арт-терапії як засобу розвитку професійної креативності вихователя обумовлюються тим, що взаємодія студента та викладача опосередковується твором мистецтва або арт-терапевтичної творчої діяльності (малюнком, метафоричною картою, історією, казкою, танцем), що помітно трансформує їх взаємовідносини.

Вибір арт-терапії у якості засобу розвитку обґрунтовується її можливостями:

- сприяти ефективному розв'язанню завдання гуманітаризації сучасної освіти, протистояти технократичному підходу в освіті, гармонійно доповнювати раціонально-логічні форми засвоєння змісту педагогічної освіти;

- реалізувати психолого-педагогічні умови розвитку професійної креативності вихователя та психологічні механізми творчого пошуку;

- активізувати мотиваційну, когнітивну, операційну, регулятивну складові професійної креативності вихователя, розвиваючи емоційно-почуттєву та пізнавальну сферу студента, формуючи рефлексивність, усвідомленість, ініціативність, самостійність, самопізнання, спрямовуючи на постійне прагнення до досконалості.

Названі особливості детермінуються функціональними можливостями арт-терапії виступати як засіб пізнання дійсності, як засіб впливу на емоційно-почуттєву сферу, як засіб самопізнання та саморозвитку.

Відповідно до поставлених завдань зміст діяльності студентів був умовно розподілений на три блоки: інформаційно-пізнавальний, який спрямовано на формування системних знань про професійну креативність вихователя та арт-терапію як засіб її розвитку, розвивально-формульальний, що розв'язує задачу розвитку психологічних чинників професійної креативності вихователя та рефлексивно-оцінювальний, що сприяє формуванню механізму регуляції, оцінки творчої діяльності та самодетермінації розвитку професійної креативності вихователя.

Зазначені завдання реалізувалися за допомогою низки заходів: упровадження до процесу фахової підготовки студентів спеціальності «Дошкільна освіта» арт-терапевтичного спецкурсу-практикуму «Професійна креативність вихователя ДНЗ»; розробки арт-терапевтичного «Альбому професійної креативізації майбутнього вихователя ДНЗ», що містить завдання для самостійного опрацювання; включення до програм виробничих практик арт-терапевтичних завдань.

Арт-терапевтичний спецкурс-практикум включав в себе 6 аудиторних занять: з них 6 годин лекційних, 6 годин практичних занять, 33 години самостійної роботи та містив такі теми: «Професійна креативність вихователя дошкільного навчального закладу та її роль у творчій педагогічній діяльності», «Чинники розвитку професійної креативності вихователя ДНЗ. Креативні психотехнології», «Арт-терапія: основні поняття

та психологічний механізм дії», «Механізм розвитку професійної креативності вихователя засобами арт-терапії», «Арт-терапія у розв'язанні стратегічних педагогічних задач», «Арт-терапія у вирішенні тактичних та ситуативних педагогічних задач». Лекції мали на меті розв'язання завдання формування у студентів знань про сутність, особливості, значення, умови та способи розвитку професійної креативності вихователя; про арт-терапію як засіб розвитку професійної креативності вихователя та розв'язання педагогічних задач. Практичні заняття спрямовані на закріплення знань, отриманих у ході лекцій, на формування у студентів системи дій та операцій творчого розв'язання педагогічних задач, зокрема із застосуванням арт-терапії.

Арт-терапевтичний «Альбом професійної креативізації майбутнього вихователя ДНЗ» містить завдання для самостійного опрацювання та представляв собою додаток до спецкурсу-практикуму, синхронізуючись із ним тематично та за змістом. Самостійна робота спецкурсу передбачала: ознайомлення із певними теоретичними питаннями, рефлексивний аналіз рівня власної креативності та створення перспективи її розвитку, визначення бар'єрів творчості та умов, що сприяють розвитку професійної креативності вихователя, виявлення можливостей арт-терапії в процесі розвитку професійної креативності вихователя, розв'язання педагогічних задач (стратегічних, тактичних та ситуативних) засобами арт-терапії: створення образу гармонічно розвиненої особистості вихованця, складання фрагментів занять та ін.

З метою закріплення умінь творчого розв'язання педагогічних задач, набуття студентами досвіду їх реалізації в умовах професійної діяльності, оцінки своїх творчих можливостей було здійснено включення до програми виробничої практики арт-терапевтичних завдань, спрямованих на розвиток професійної креативності вихователя. Запропоновані студентам завдання було об'єднано у три блоки. Перший блок представляв собою низку завдань,

що полягали у творчому розв'язанні педагогічних задач за допомогою арт-терапії. Цей блок був спрямований на закріплення та поглиблення набутих під час вивчення спецкурсу знань та умінь, актуалізацію розвинутих психічних процесів, сформованих мотивів, якостей в ситуації реальної професійної діяльності. Другий блок завдань був спрямований на формування вміння оцінювати свою творчу професійну діяльність. Акцентування уваги студентів на критеріях, що визначають успішність творчості, адекватне уявлення про власні можливості є запорукою постійного саморозвитку майбутнього фахівця. Завдання передбачало аналіз та оцінку своєї професійної творчої діяльності на занятті за допомогою методик «Самооцінка творчої педагогічної діяльності вчителя при підготовці до уроку» та «Самооцінка творчої педагогічної діяльності вчителя на уроці» (автор – С. Сисоєва). Третій блок завдань полягав у створенні студентами кейсу проблемних задач, які спостерігаються під час проходження практики та розробці арт-терапевтичного інструментарію до однієї із проблем, що може сприяти її розв'язанню.

Вважаємо, що представлена цілеспрямована, цілісна, системна, послідовна діяльність щодо розвитку професійної креативності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі фахової підготовки є запорукою її позитивної динаміки.

Висновки і пропозиції. Професійна креативність вихователя ДНЗ виступає ключовою передумовою запровадження творчої педагогічної діяльності, визначає ефективність виконання низки професійних обов'язків. Розвиток креативності майбутніх фахівців дошкільної освіти у процесі фахової підготовки передбачає створення теоретичної моделі, що визначається психологічною сутністю та структурою досліджуваного явища та приводить в систему, об'єднує необхідні компоненти цього процесу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні ефективності представленої теоретичної моделі.

Список літератури:

1. Гавриш Н., Половіна О., Барна Х. «Осердечення» змісту професійної підготовки як чинник особистісно-професійного зростання майбутніх педагогів дошкільної освіти / Н. Гавриш, О. Половіна, Х. Барна // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2016. – № IV(45). – С. 42-45.
2. Грецов А. Г. Тренинг креативности для старшеклассников и студентов / А. Г. Грецов – СПб.: Питер, 2008. – 208 с.
3. Дубасенюк О., Вознюк О. Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога / О. Дубасенюк, О. Вознюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 114 с.
4. Калошина И. П. Структура и механизмы творческой деятельности (нормативный подход) / И. П. Калошина. – М.: Из-во Моск. ун-та, 1983. – 168 с.
5. Каракатсаніс Т. В. Розвиток креативності майбутніх учителів початкових класів у педагогічних коледжах Великої Британії: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Т. В. Каракатсаніс. – Запоріжжя, 2014. – 20 с.
6. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку: компетентісний підхід: монографія [за заг. ред. Г. В. Беленької, О. А. Половіної] – Умань: Видавець «Сочінський», 2015. – 208 с.
7. Пузеп Л. Г. Психологические механизмы развития креативности личности: диссертация... кандидата психологических наук: 19.00.01 / Пузеп Любовь Геннадьевна. – Омск, 2006. – 180 с.

Донченко О.С.

Бердянский государственный педагогический университет

МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КРЕАТИВНОСТИ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ СРЕДСТВАМИ АРТ-ТЕРАПИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА

Аннотация

В статье раскрыта проблема развития профессиональной креативности будущего воспитателя как предпосылки творческой педагогической деятельности. Обоснована модель развития названной способности средствами арт-терапии в образовательном процессе педагогического вуза. Определены концептуальные основы разработки программы развития (современные научные подходы профессионально-педагогической подготовки, психолого-педагогические условия, психологические механизмы творческого процесса и развития креативности), ее цели, задачи, этапы внедрения, описаны мероприятия программы, обоснован выбор арт-терапии как ведущего средства развития.

Ключевые слова: арт-терапия, концептуальные основы, профессиональная креативность воспитателя, теоретическая модель развития.

Donchenko O.S.

Berdyansk State Pedagogical University

MODEL OF PROFESSIONAL CREATIVITY OF FUTURE TEACHERS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS BY MEANS OF ART THERAPY IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Summary

The article deals with the problem of development of professional creativity of the future educator as a prerequisite for creative pedagogical activity. The essence of the concept of «creative professional educator kindergarten», its structural components (motivational, cognitive, operational, regulatory) criteria and indicators. The model of development of the named ability by means of art therapy in educational process of pedagogical high school is substantiated. Conceptual bases of development programs (modern scientific approaches vocational and educational training, integrative, competence, personality-oriented, cultural, subjective, of task, psychological and pedagogical conditions, a supportive relationship of teacher and student, raising the students educational goals, achievement which requires the maximum expression of creativity, creating emotional climate of the educational process, psychological mechanisms of the creative process and the development of creativity, analysis alternation Synthesis interaction intuitive and logical, associative, reflective, self-control, self-esteem), its goals, objectives, stages of implementation (Information cognitive, developmental, molding, reflexive-Evaluation) describes program activities (Art Therapy special course-workshop «Professional creativity educator Regulations», art therapy «album kreatyvizatsiyi future professional educator kindergarten» programs include production practices art therapy tasks), the choice of art therapy as a leading product development.

Keywords: art therapy, conceptual foundations, professional creativity of the educator, theoretical model of development.